

Й.М. Свинко
О.В. Волік

ТРАВЕРТИНОВІ СКЕЛІ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІСТРОВ'Я

ПОСІБНИК-ПУТІВНИК

- ◆ Історія дослідження травертинів
- ◆ Туристичні маршрути

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН
2004

ББК 2631-я73
С 24

Рецензент
кандидат геолого-мінералогічних наук,
професор Львівського національного університету ім. Ів. Франка
А.Б. Богущкий

Фотографії:
*Йосип Свинко (28), Олена Волік (6), Юрій Козоріз (3),
Андрій Зубакін (2), Сергій Гулик (2).*

Свинко Й.М., Волік О.В.

С24 Травертинові скелі Середнього Придністров'я. Посібник-путівник. —
Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. — 44 с.: іл.

ISBN 966-692-400-5

У книзі в доступній науково-популярній формі описано цікаві геологічні утворення подільського краю — травертини. Розглянуто їх будову, закономірності поширення, умови утворення, наукове і практичне значення. Описано краєзнавчо-туристичні маршрути до найцікавіших травертинових скель. Текст ілюстровано картою та значною кількістю фотографій.

Для студентів, учнів старших класів, вчителів, краєзнавців, туристів, усіх, хто цікавиться природою рідного краю.

ББК 2631-я73

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва*

ISBN 966-692-400-5

© Свинко Й.М., Волік О.В., 2004
© Навчальна книга – Богдан,
макет, художнє оформлення, 2004

ВСТУП

Коли лицемірство і метушня цивілізації стають нестерпними, людина прагне вирватися з цього виру і знайти спокій серед природи. На наше щастя, Україна багата на мальовничі місця, які можуть потішити людське око та серце. Зелені Карпати, синьооке Полісся, скелясті Кримські гори, золотисті морські узбережжя — ось найвідоміші куточки, що ваблять мандрівників з усіх кінців. Так, вони — найбільш знані, але ними краса української природи, звичайно, не вичерпується.

Придністров'я... З верхів'їв Карпат, південно-західними просторами України, через усю Молдову несе свої води Дністер. Приймаючи зліва і справа притоки, приборкуючи свій гірський норов, ріка могутнішає і, подолавши майже половину шляху, величаво тече глибокою каньйоноподібною долиною. Долини лівих приток теж мають стрімкі схили — їх ще називають стінками. Вони покриті лісами і, здається, впираються в самісіньке небо; їхній спокій порушує хіба що далекий відгомін пташиного співу. Напевно, для довершення цієї досконалої краси матінка-природа у Придністров'ї то тут, то там розкидала унікальні утворення — травертинові скелі. Вони величаво височіють над долинами, ніби пильнуючи спокій подільських річок.

Травертини — це творіння джерельних вод, з яких відкладався карбонат кальцію, поступово твердіючи та утворюючи стрімкі терасоподібні уступи. Скелі часто ховаються серед лісів, їхні могутні груди заростають мохами, а зверху окремими струменями зриваються невеличкі водоспади. В Україні вони зустрічаються лише на Поділлі та в Криму. Їх можна вважати справжніми раритетами, щедро розкиданими під відкритим небом.

Травертинові скелі дарують людям не тільки красу. Вони — своєрідний символ міцності та вірності; можливо, саме тому на них будували храми, аби люди, дивлячись на ці витвори природи, теж твердо трималися своєї віри та обраного шляху. Скелі ставали прихистком від численних ворогів. На них будували фортеці, аби дати відсіч загарбникам; у них вирубували скельні монастирі, в яких велися не менш жорстокі духовні війни із фальшою світу. Можливо, вони були свідками людських страждань і радостей, злетів і падінь, вірності і зради. На жаль, ми цього не знаємо і, мабуть, ніколи не дізнаємось, бо скелі мовчать, оберігаючи свої таємниці.

Сьогодні кожному з нас травертинові скелі готові подарувати радість, впевненість та спокій, яких так не вистачає у повсякденному житті. Варто лише захотіти побачити їх, доторкнутися до їхньої величі і краси. Пропонована книга — перша спроба ознайомити читача з цими цікавими природними утвореннями нашого краю.

Автори

КОРОТКІ ВІДОМОСТІ З ІСТОРІЇ ВИВЧЕННЯ ТРАВЕРТИНІВ

Початок вивчення травертинів було покладено в Західній Європі. У 1830 р. Ч.Лайєль описав три різновидності травертинів з району Тіволі в Італії. У 1837р. на флору четвертинних травертинів Росії (Звенигородське місцезнаходження біля с. Григорова) вперше звернув увагу Готтель Фішер фон Вальдгейм. У 1862 р. Гохн досліджує відклади Карлварських джерел в Чехії. Згодом у США 1886 року Рассел описує відклади плейстоценового озера Лахонтон в Неваді, які називає вапняковими туфами, а у 1887 р. — відклади озера Серлс у Каліфорнії.

1902 року К.Вебер зробив першу спробу узагальнити дані досліджень четвертинних травертинів середніх областей Західної Європи. У 1933 р. Піа у своїй розвідці розглянув травертинові відклади в Тіволі (Італія), Віші (Франція), гарячих джерел Маммот в Єллоустоунському національному парку та ін. Викопну флору із травертинів Болгарії вивчали В.Стефанов та Й.Йорданов. У 1954 р. В.Вент описав флору рісс-вюрмського міжльодовиків'я в Німеччині на основі відбитків рослин на травертинах в долині р. Ільм.

Дослідження травертинів на території Російської імперії було розпочато у 80-х роках ХІХ ст., коли їх вивченням у Нижньогородському Поволжі зайнявся А.М. Краснов. У першій половині ХХ ст. А.М. Криштофович досліджував окремі травертини в Карпатах, Молдові та на Поділлі.

Питаннями генезису травертинів у 20-х роках минулого століття займався С.Прат, який дослідив біохімічну сторону процесу утворення цих порід. Розробкою питань петрології і генезису травертинів займалися польські вчені Б.Галіцький і Ю.Лільпоп (1932), австралієць Д.Аніс (1944), французький палеоботанік Г.Сапорта. Дослідження М.М. Страхова (1954) та Р.В.Фейбриджа (1970) підтвердили вплив температури на формування травертинів.

Дослідження травертинів Західного Поділля почалося у ХІХ ст. У 1882-1886ррр. вийшов “Atlas geologiczny Galicji”, в якому А.Ломницький поряд з іншими породами описує і травертини. Зокрема, він подає досить детальний опис травертинових скель у селах Переволока та Рукомиш, згадує про травертини біля сіл Волиця, Плебанівка, Боричівка, Ладичин, що в Тербовлянському районі, та біля села Фашівка над р. Збруч. У 1886 році побачила світ його стаття, присвячена молюскам плейстоцену, зокрема, зібраним у травертинах біля с. Язловець (в басейні р. Стрипа), у т. зв. “язловецькій фауні”.

У 1912 р. А.М. Криштофович дослідив флору травертинів із сіл Мушкотинці та Дарабани. У 1914 р. Дмитро Ласкарєв констатував наявність на Поділлі травертинів з органічними рештками, ним були описані їх місцезнаходження біля сіл Синяківці, Мушкотинці та Шидлівці. У 1934 р. Н.В. Пименова виявила та описала 90 зразків травертинів із відбитками 13 видів рослин та 4 видами молюсків, знайдених поблизу с. Песець Хмельницької області.

У 60-70 рр. ХХ ст. вивченням викопних молюсків та решток рослин із травертинів Середнього Придністров'я частково займалися М.О. Куниця, З.І. Хмільєвський, Л.Д. Баженова, Ю.В. Тесленко. Деякі з місцезнаходжень травертинів згадуються у роботах Г.О. Бачинського, В.М. Дублянського, О.О. Ломаєва, О.Т. Ломаєвої та І.В. Люріна.

Загалом травертини Середнього Придністров'я залишаються слабо вивченими, оскільки дослідження, що тут проводилися, мають епізодичний характер і не дають всебічної характеристики цих природних об'єктів.

Широке і планомірне вивчення травертинів Поділля розпочато в Україні 2000 року. Висвітленню результатів цих досліджень і присвячено наступні сторінки даної книги.

ТРАВЕРТИНИ ЯК СПЕЦИФІЧНІ ГЕОЛОГІЧНІ УТВОРЕННЯ

Поширення травертинів

Травертини — порівняно рідкісні геологічні утворення. В Україні вони відомі лише у Криму та на Поділлі. Тут виявлено понад п'ятдесят пунктів їх поширення, але це — не повний перелік. Найбільші травертинові утворення відомі в нижній частині басейну Стрипи в Бучацькому районі; у каньйоні Дністра між гирлами Коропця та Серету, в басейні Нічлави (Борщівський район). У Хмельницькій області найбільші травертинові скелі розташовані в долинах річок Ушиця, Студениця та Данилівка, в основному в Новоушицькому та Дунаєвецькому районах.

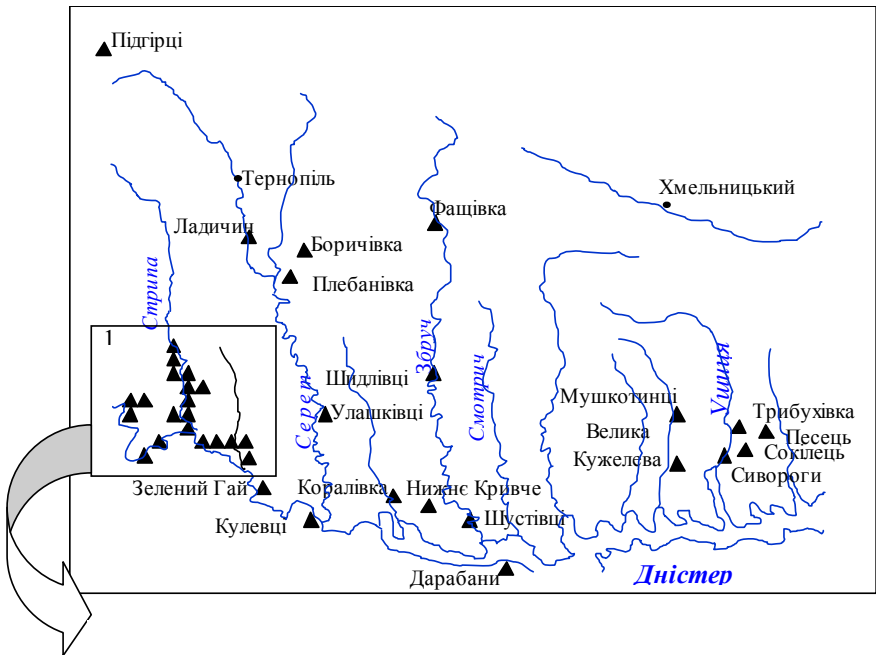

Рис. 1. Схематична карта поширення травертинів на Поділлі

Таблиця 1

Основні місцезнаходження травертинів у Середньому Придністров'ї

1	2	3	4	5
1.	Населений пункт	Адміністративна область, район	Розташування	Особливості
1.	Боричівка	Тернопільська, Тербовлянський		
2.	Велика Кужелева	Хмельницька, Дунаєвецький	На правому схилі долини р. Ушиця	На скелі було збудовано храм, зараз існує кар'єр, виявлено викопну флору
3.	Дарабани	Чернівецька, Хотинський	Каплівська балка, що впадає в Дністер справа	Виявлено викопну фауну
4.	Делева	Івано-Франківська, Глумацький	Правий схил каньйону Дністра	Скеля, печера, виявлено викопну фауну
5.	Дзвенигород	Тернопільська, Борщівський	За 100 м від впадіння в Дністер	Травертинова загата, є водоспад
6.	Дорогичівка	Тернопільська, Заліщицький	У лісі на лівому схилі балки, недалеко від урочища Тугора	Скеля, є печера, в якій жив пустельник
7.	Жизномир	Тернопільська, Бучацький	Правий берег Стрипи, урочище Монастирок	На скелі — руїни монастиря

1	2	3	4	5
8.	Жизномир	Тернопільська, Бучацький	Правий берег Стрипи, недалеко від хутора Хатки	Невелика скеля, водоспад, сучасне утворення травертинів
9.	Жизномир	Тернопільська, Бучацький	Правий берег Стрипи, за 100 м від попередньої скелі	Гравійно-піщане скупчення
10.	Жизномир	Тернопільська, Бучацький	Правий берег Стрипи, близько 100 м від попередньої скелі	Невелика скеля, водоспад, сучасне утворення травертинів
11.	Зелений Гай	Тернопільська, Заліщицький	У верхній частині лівого схилу каньйону Дністра	Дві скелі на відстані кількох сотень метрів, є невеликі водоспади, сучасне утворення травертинів
12.	Ісаків	Івано-Франківська, Тлумацький	В нижній частині правого схилу каньйону Дністра	Скеля, водоспад, викопна флора та фауна, сучасне утворення травертинів
13.	Ісаків	Івано-Франківська, Тлумацький	В середній частині правого схилу каньйону Дністра	Скеля, печера, в якій жив відлюдник
14.	Королівка	Тернопільська, Борщівський	На схилі потічка, що впадає у Нічлаву	Скеля
15.	Космирин	Тернопільська, Бучацький	Лівий схил долини Дністра, на правому схилі потічка	Скеля, невеликі печери, водоспад, викопна флора та фауна
16.	Кулевці	Чернівецька, Заставнівський	Правий схил каньйону Дністра	Дві скелі на відстані кількох сотень метрів у початковій фазі формування, є невеликі водоспади, сучасне утворення травертинів
17.	Кунисівці	Івано-Франківська, Городенківський	Правий схил каньйону Дністра	Скеля, викопна флора та фауна
18.	Кунисівці	Івано-Франківська, Городенківський	Гирло невеликого потоку, що впадає в Дністер	Травертинова загата з невеликим водоспадом
19.	Ладичин	Тернопільська, Терехівський	На південно-східній околиці села в долині	Невелике скупчення травертину, скеля не утворюється
20.	Литячі	Тернопільська, Заліщицький	Лівий схил долини Дністра, на південно-східній околиці села	Скеля, грот
21.	Лішинці	Тернопільська, Бучацький	Правий берег Стрипи, в лісі	Скеля
22.	Миколаївка	Тернопільська, Бучацький	Правий берег потоку в центрі села	Скеля

▲ Фігури біля джерела над травертиною скелею в с. Устечко

▼ Руїни монастирської церкви над травертиною скелею в урочищі Монастирок біля Бучача

▲ Оборонна вежа на травертиновій скелі в с. Раковець

Водоспади на травертинових скелях

◀ Водоспад
біля травертинової скелі
в с. Переволока

▲ Водоспад
на травертиновій загаті
в с. Дзвенигород

◀ Водоспад на травертиновій скелі
в с. Космирин. Під водоспадом і нижче
від нього скупчення мохів, під якими
відкладається кальцит